

Іван Іващенко

УПЛИВ ІДЕЙ ВІКО І ГЕГЕЛЯ НА РИСОРДЖИМЕНТО.

De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury.

У «Передмові» до «Феноменології духу» Гегель зауважує, що його доба (тобто пізнє Просвітництво) є «добом народження і переходу до нового періоду»¹ [Hegel 1988: 9-10], трохи ж повище він характеризує те, що цьому переходові передувало: «Раніше люди наділяли небо великим багатством думок та образів. Значення всього, що є, полягало в нитці світла, за допомоги якої воно було пов'язане із небом; цією ниткою, замість того щоб затримуватись у цьому теперішньому, погляд ковзав крізь нього назовні, вгору до божественної сутності, до, сказати б, потойбічного теперішнього»² [Ibid.: 8]. Як бачимо, Гегелеві йдеться про те, що модерним процесам в інтелектуальній та політичній історії Європи, апогеєм яких стало «довге» XVIII століття, передував період, який можна схарактеризувати як *панування трансценденції* (у Гегеля – неба), тобто в ґрунті речі недосвідчуваного принципу скінченного пізнання і досвіду. Ба більше, цей принцип був джерелом як епістемічної, так і політичної легітимації світостосунку європейця. Християнська етика, філософія і загалом християнська картина світу спирали знання на віру, тому до початку модернізаційних процесів європеєць жив у світі, де Сонце оберталось довкола Землі, а джерелом суверенної влади був Бог та його земний представник – монарх.

Своїми «Медитаціями», де довів, що принципом епістемічної певності може бути лише самостосунок (ego cogito), Декарт окреслив – хоч і в загальних рисах – напрямок, в якому надалі рухалась європейська інтелектуальна та політична історія. Хай навіть сам Декарт, розділивши світ на *res extensa* і *res cogitans*, занедбав, як здавалося багатьом після нього, історичний вимір нашого епістемічного стосунку до світу. Одним з його палких критиків став італійський філософ Джамбаттіста Віко, який в католицькому Неаполі першої половини XVIII століття здійснив справжню філософську революцію, обґрунтувавши сконструйованість (зробле-

© І. Іващенко, 2025

¹ «eine Zeit der Geburt und des Übergangs zu einer neuen Periode».

² «Sonst hatten sie einen Himmel mit weitläufigem Reichtume von Gedanken und Bildern ausgestattet. Von allem, was ist, lag die Bedeutung in dem Lichtfaden, durch den es an den Himmel geknüpft war; an ihm, statt in *dieser* Gegenwart zu verweilen, glitt der Blick über sie hinaus, zum göttlichen Wesen, zu einer, wenn man so sagen kann, jenseitigen Gegenwart hinauf».

ність) і соціальну опосередкованість нашого епістемічного світостосунку, хай навіть обраний ним теоретичний вокабуляр для упередженого читача міг видатися анахронічним³.

Віко, як і Гегель після нього, писав про перехід до нової доби, яку називав «цивільним світом» (*il mondo civile*), тобто світом, де немає трансценденції, а значення людського становища залежало не від пов'язаної з небом нитки світла (як влучно зауважив Гегель), а від самих людей: «цей цивільний світ напевно зроблено людьми, отож ці *принципи* можна відкрити, бо їх повинні відкрити, *всередині модифікацій самого нашого людського ума*»⁴ [Vico 1744: 114]. У цьому реченні ми стикаємось з цікавою модальністю, яка віддалено нагадує Кантову модальність «мусить могти» (*muß können*), за допомоги якої останній увиразнював питання про умови можливості: правило є правилом лише тоді, коли його можна експлікувати (отже, показати його публічний характер), хай навіть більшість наших правил чинні імпліцитно. Втім, на відміну від тварин, які є вічними в'язнями імпліцитного (у ґрунті речі інстинкт – це імпліцитне правило, яке годі експлікувати), людина повинна (мусить) могти експлікувати свою нормативну природу. За Віко, умовою і, що важливо, наслідком такої експлікації є саме «цивільний світ». А тому для нього створений людьми цивільний світ опосередковує весь епістемічний стосунок до світу, що видно вже в «Ідеї Твору», своєрідній передмові, яка пояснює алегоричне зображення, розташоване на фронтиспісі другого (1730) і третього (1744) видань «Нової науки», де вітар – один із символів «цивільного світу» – підтримує земну кулю, яка є символом природної реальності: «Тобі не має видаватися недоладністю, що вітар розташований насподі й підтримує земну кулю» [Ibid.: 4]⁵. Отже, уже в першій половині XVIII століття, до Кантової філософської революції, на півдні Європи творив автор, теорія якого поклала кінець трансценденції як принципу епістемічної та політичної легітимації нашого світостосунку, хай навіть мова його теорії завадила його ідеям вийти за межі італійського контексту аж до початку XX століття.

Впливові ідей Віко і Гегеля на модернізаційні процеси в Італії, передовсім на Рисорджименто, результатом якого стало об'єднання Італії в єдине політичне ціле, і присвячено книгу Алессандро Де Арканджеліса [De Arcangelis 2025], який простежив рецепцію ідей Гегеля – передовсім на півдні Італії – крізь призму філософії Віко. Книга складається зі «Вступу», шести розділів (1. Зустрічі; 2. Вікоманія; 3. Полеміка; 4. Революція; 5. Свобода; 6. Модерність) та «Епілогу» (Дух Рисорджименто: 1799–1861), де в типовій для інтелектуальної історії манері автор, не заглиблюючись у деталі філософських теорій, подеколи наводить сумнівні факти на користь своїх тверджень. До прикладу, на підтвердження оригінальності італій-

³ Тут варто окремо зауважити, що Віко працював за умов церковної цензури, а перше видання його «Нової науки» (1725) наприкінці навіть містило висновок церковного цензора Юліуса Ніколауса Торнуса, який для кардинала Франческо Піньятеллі, тодішнього архієпископа Неаполя, зауважив: «*Tantum abest, ut in eo aliquod a recta fide aut morum amussi devium offenderim, ut potius in id catholicum auctorem adlaborare deprehenderim*» (Я далекий від того, щоби знайти в ньому [творі] щось супротивне правій вірі або мірилу звичаїв, а радше зауважив старанну працю над цим католицького автора) [Vico 1725: 281].

⁴ «*questo Mondo Civile egli certamente è stato fatto dagli uomini, onde se ne possono, perché se ne debbono, ritrovare i Principj dentro le modificazioni della nostra medesima mente umana*».

⁵ «*Né dee sembrarti sconcezza che l'altare sta sotto e sostiene il globo*».

ської філософської думки середини XIX століття він уже у «Вступі» цитує лист маловідомого німецького професора філософії в Боні Теодора Штретера, який, перебуваючи в Неаполі в 1864 році, співав звідти дифірамби італійській філософії, яка замість книжної ерудиції німців демонструвала життєвість і жвавий темперамент [De Arcangelis 2025: 6]. Приголомшливо, але саме побіжну заувагу Штретера Де Арканжеліс бере за відправну точку свого дослідження: «Наприкінці цієї книги стане ясно, чому Теодор Штретер у 1864 році так натхненно казав про внесок Mezzogiorno в італійську, а також європейську інтелектуальну історію. Штретерова оцінка, зрештою, ґрунтувалася на визнанні помітної інтелектуальної жвавості цього регіону та його здатності зробити виняткову південну інтелектуальну традицію вельми актуальною для національних, а також європейських політичних дискусій»⁶ [Ibid.: 17].

Втім, свою оцінку впливу італійських інтелектуалів на європейську дискусію майже за століття до того дав інший німець – Йоган Вольфганг Ґете, який у своїй «Італійській мандрівці» (Italienische Reise) так схаактеризував захоплені оповіді італійського правознавця Гаetano Філанджері про Віко (запис від 5 березня 1787 року): «Невдовзі він ознайомив мене зі старим письменником, неосяжною глибиною якого живляться й надзвичайно надихаються ці новітні італійські друзі закону. Звати його Йоган Баптиста Віко й вони ставлять його вище за Монтеск'є. Побіжний перегляд книги, яку вони подали мені як святиню, схилив мене до враження, що тут уміщені пророчі передчуття доброго й правдивого, що колись має настати, сперті на серйозні міркування про традицію та життя. Далекі, то чудово, коли народ має такого прабатька. У німців подібним кодексом колись стане Гаман»⁷ [Goethe 2007: 192]. Неважко зауважити іронію геніального німця, який порівнював систематичний доробок найзначнішого італійського філософа Віко (хай навіть на підставі поверхового переказу Філанджері) з неабияк фрагментарним Гаманом. Авжеж, Ґете сплутав ексцентричність Гамана, якому судилося (і то небезпідставно) опинитися в тіні свого земляка Канта, з бароковістю Вікового теоретичного вокабуляра, проте його оцінка все-таки показова. Найпомітніші ж італійські філософи XIX століття – Росміні, Джоберті, Спавента – дотепер лишаються маловідомими за межами Італії, а про їхній помітний вплив поза італійською дискусією казати годі, надто після справжнього розвою систематичної філософії в Італії в першій половині XX століття, що його передовсім пов'язують з іменами Кроче і Джентіле, які перетворили своїх попередників з XIX століття радше на предмет дослідження для вузьких фахівців з інтелектуальної історії Італії і для ексцентричних істориків філософії, спраглих, сказати б, наукової новизни.

⁶ «By the end of this book, it will be clear why Theodor Sträter spoke so enthusiastically of the Mezzogiorno's contribution to Italian, as well as European, intellectual history in 1864. His verdict ultimately rested on the acknowledgement of the region's notable intellectual vivacity, and its ability to make a uniquely southern intellectual tradition highly relevant to national, as well as European political debates».

⁷ «Gar bald machte er mich mit einem alten Schriftsteller bekannt, an dessen unergründlicher Tiefe sich diese neuern italienischen Gesetzfreunde höchlich erquicken und erbauen, er heißt Johann Baptista Vico, sie ziehen ihn dem Montesquieu vor. Bei einem flüchtigen Überblick des Buches, das sie mir als ein Heiligtum mitteilten, wollte mir scheinen, hier seien sibyllinische Vorahnungen des Guten und Rechten, das einst kommen soll oder sollte, gegründet auf ernste Betrachtungen des Überlieferten und des Lebens. Es ist gar schön, wenn ein Volk solch einen Altvater besitzt; den Deutschen wird einst Hamann ein ähnlicher Kodex werden».

З одного боку, книга робить вагомий внесок в увиразнення ролі інтелектуалів південної Італії (Mezzogiorno) для формування концептуального підґрунтя Рисорджименто, простежуючи вплив перекладів творів шалено популярного на той час Гегеля італійською, а також критичне засвоєння Гегелевих ідей крізь оптику Вікової філософії. З другого боку, автор намагається навести аргументи на користь досить сумнівного з перспективи історика філософії поняття «південності» (southernness) [De Arcangelis 2025: 17] як особливості мислення італійських інтелектуалів XIX століття, хай навіть у цьому він розвиває ідеї інших дослідників інтелектуальної історії. Саме це поняття викликає якщо не сумнів, то принаймні неабиякий подив. Адже Віко у присвяті першого видання «Нової науки» апелював до «Академій Європи... за цієї просвітненої доби» (Alle accademie dell'Europa... in questa età illuminata) [Vico 1725: 9], недвозначно формулюючи універсалістське домагання свого проєкту. З другого ж видання «Нової науки» у назві твору фігурує «спільна природа націй» (comune natura delle nazioni), що змушує брати під сумнів тезу про «південність» у контексті впливу Віко на рецепцію Гегеля у XIX столітті. Отже, якщо погодитися з твердженням Де Арканджеліса, що італійські інтелектуали доби Рисорджименто надихалися Віко і крізь призму його філософії читали Гегеля, проте робили це у виразно «південний» спосіб, тоді їхня рецепція Віко видається тенденційною та в ґрунті речі суперечною філософії останнього.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.5040/9781350522954>
- Hegel, G. W. F. (1988). *Phänomenologie des Geistes*. (H.-F. Wessels & H. Clairmont, Hrsg.). Hamburg: Meiner.
- Goethe, J. W. (2007). *Italienische Reise*. München: DTV.
- Vico, G. (1725). *Principj di una Scienza nuova intorno alla natura delle nazioni*. Napoli: Felice Mosca.
- Vico, G. (1744). *Principj di Scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni*. Stamperia Muziana: Napoli.

Одержано / Received 17.04.2025

Іван Іващенко

Уплив ідей Віко і Гегеля на Рисорджименто. De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury.

Огляд книги De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury.

Ivan Ivashchenko

The influence of Vico's and Hegel's ideas on the Risorgimento. De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury.

Review of De Arcangelis, A. (2025). *Vico, Hegel, and the Making of Modern Italy. The Spirit of the Risorgimento*. London: Bloomsbury.

Ivan Ivashchenko, PhD, Senior lecturer of Philosophy & Humanities Department at Vinnytsia National Technical University.

Іван Іващенко, к. філос. н., старший викладач кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету.

e-mail: ivan.ivashchenko@yahoo.com
